

תקציר

סיפור ההרפתקה המחקרית של זיהוי מקומה של קדש המקראית. המאמר מספר על מסעות החוקרים במדבר סיני ועל הויכוחים ביניהם בשאלה היכן נמצאת קדש ברנע בה חנו ישראל במסעם ממצרים לכנען.

אחד עשר יום מחורב

מחבר: ידן רומן

למרות שעברו למעלה מ-3,200 שנה מאז יצאו בני ישראל ממצרים, החוקרים טרודים עד היום בתולדותיו ובעיקר במהלכו של אותו מסע. ארבעה מבין חמשת חומשי התורה מתמקדים באירועים שקרו במהלך מסעותיהם של בני ישראל במדבר, אבל משום שהתיאורים אינם חופפים ושמות התחנות קשים לאיתור כיום היה זה מבצע קשה ומתמשך לאתר במדויק כל אתר ואתר הקשור לסיפור יציאת בני ישראל ממצרים.

מתוך בליל המקומות והאתרים עולים שני אתרים מרכזיים בסיפור המסע: הר האלוהים – חורב – וקדש ברנע. אתרים אלו הם מרכזיים כל כך עד שחוקרים רבים רואים בהם את שני הקצוות של המסע, ייתכן גם שלפנינו שתי מסורות שונות – האחת קשורה בקדש ברנע והאחרת קשורה בהר סיני. יש אף חוקרים המוצאים שרידים של עימות בין שתי קבוצות שונות שהסתובבו בשטח. פרויד מרחיק לכת וטוען לעימות בין שני מנהיגים – ששניהם נקראו משה ועוד כהנה וכהנה גרסאות. מיקומו המדויק של הר האלוהים מטושטש – המקרא אינו נותן סימנים לאיתור ההר, ואפילו אליהו הנביא שביקר בו הרבה שנים לאחר ימי מתן תורה אינו מוסר לנו פרטים על מקום הימצאו, ונראה כאילו הטשטוש המקראי של מקום ההר איננו מקרי, המקרא מטושטש במכוון את המיקום המדויק.

באזור קדש ברנע זוהו יותר אתרים, אולי מפני שלפי הסיפור המקראי שהו כאן בני ישראל תקופה ארוכה הרבה יותר מאשר בחורב – 38 שנים נדדו באזור והסתובבו מסביב למקום זה. בקדש גובשו בני ישראל לעם, בה נבנה כוח הלחימה, נוצקו החוקים והתורות, התגבש המבנה השבטי, נקבעו סדרי התנועה ובה גם גדל והתחנך הדור החדש של בני ישראל – הדור הראשון לחרות. למרות כל האמור לעיל, רק במאה ה-19 הצליחו חוקרים למצוא סופית את אתר קדש ברנע, וגם זה נקבע לאחר ויכוחים וחיפושים רבים ביותר.

וכך מזכיר משה לבני ישראל את המסע לקדש ברגע בנאומו הגדול בתחילת ספר דברים: "אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר עד קדש ברגע..." ה' אלהינו דיבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת

בהר הזה. פנו וסעו לכם ובואו הר האמורי ואל כל שכניו... וניסע מחורב ונלך את כל המדבר הגדול והנורא ההוא אשר ראיתם דרך הר האמורי כאשר ציוה ה' אלהינו אותנו ובבוא עד קדש ברנע. ואומר אליכם באתם עד הר האמורי אשר ה' אלוהינו נותן לנו. ראה נתן ה' אלהיך לפניך את הארץ, עלה רש כאשר דיבר ה' אלהי אבותיך לך אל תירא ואל תחת) "דברים פרק א.')

אולם השתלשלות העניינים היתה קצת אחרת. בהגיעם לקדש ברנע החליטו בני ישראל לבצע מסע ריגול מעבר לקווי האויב כדי לעמוד על טיבם ויכולתם של העמים היושבים מולם. ואלו הן ההוראות שנמסרו בפקודת המבצע ל-12 נציגי השבטים: "וראיתם את הארץ מה היא ואת העם היושב עליה החזק הוא הרפה, המעט הוא אם רב. ומה הארץ אשר הוא יושב בה הטובה היא אם רעה ומה הערים אשר הוא יושב בהנה הבמחנים אם במבצרים. ומה הארץ השמנה היא אם רזה, היש בה עץ אם אין והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ" (במדבר יג 18-20). נתיב המסע ברור" עלו זה בנגב ועליתם את ההר", והתקופה היא "והימים ימי ביכורי ענבים."

והמרגלים אכן ביצעו את המבצע על הצד הטוב ביותר. הם עלו להר ובדקו היטב את עריהם ויישוביהם של העמים היושבים בה, הציצו בחקלאים החרוצים המעבדים את שדותיהם בהר, בדקו את הגיאיות המלאות מים וההרים המיוערים. התנועה התבצעה בחשאי, כיאה למסע ריגול מסוג זה, ומקץ 40 יום חזרו עם אשכול הענבים הענק לדווח על תוצאות המסע: "וילכו ויבואו אל משה ואל אהרן ואל כל עדת בני ישראל אל מדבר פארן קדשה וישיבו אותם דבר... באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש היא וזה פריה" (במדבר יג), דיווחו המרגלים, אך הוסיפו: "אפס כי עז העם היושב בארץ והערים בצורות גדולות מאוד וגם ילידי הענק ראינו שם". אכן המרגלים ביצעו את עבודתם נאמנה ואף דיווחו נכון את מה שראו עיניהם – אבל כנראה שהיה זה הדיווח האמיתי והנכון לעם הלא נכון בזמן הלא נכון. אמנם היתה דעת מיעוט של יהושע וכלב בן יפונה, שטענו כי: "עלה נעלה וירשנו אותה כי יכול נוכל לה" (שם 30), אבל העם בכללו נהה אחרי רוב המרגלים שנתפסו לחרדה: "ושם ראינו את הנפילים ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם", כלומר אנחנו נראינו כחגבים בעינינו וכך נראינו גם בעיניהם ולכן, כנראה, לא פגעו בנו.

העם נכנס להיסטריה מוחלטת. הם עברו את כל "המדבר הגדול והנורא הזה" רק על מנת להגיע אל הארץ המובטחת – והיא חסומה בפניהם. פרץ מרד והעם התחיל לצעוק על אהרן, משה ואלוהיהם, ואחר כך גם רגמו אותם באבנים וכן את יהושע וכלב, שהצטרפו לדעת המיעוט, שאפשר להגיע לארץ אם יאמינו בה'. וברגע דראמטי זה, כשהמצב נראה אבוד לחלוטין, "כבוד ה' נראה באוהל מועד אל כל בני ישראל". שקט! הסדר הושב מידית על כנו – ומשה ואהרן נאלצו עתה להתפלל להצלת העם מפני כעסו הנורא של האל, והתוצאה היא: "ויאמר ה' סלחתי כדברך", אולם "במדבר הזה יפלו פגריכם וכל פקודיכם לכל מספרכם מבין עשרים שנה ומעלה אשר הלינותם עלי... וטפכם

אשר אמרתם לבז יהיה והביאותי אותם וידעו את הארץ אשר מאסתם בה... ובניכם יהיו רועים במדבר ארבעים שנה... במספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום יום לשנה יום לשנה..." (במדבר יד).

למרות הכל ניסו בני ישראל בכל זאת לחדור לתוך ארץ ישראל, אך הוכו באופן מוחץ על ידי העמלקים והכנענים. המשך האירועים עד לכניסה לארץ המובטחת, 38 שנה אחר כך קשה במקצת ומבולבל, אבל דבר אחד עולה בבירור – במדבר שמסביב לקדש נדדו בני ישראל במשך 38 השנים הבאות וחיכו ליום פקודה להיכנס לארץ כנען.

בקדש מתה מרים אחות משה, וכאן היכה משה בסלע על מנת להוציא מים, שוב כדי להציל את בני ישראל. "ולא היה מים לעדה ויקהלו על משה ועל אהרן... וידבר ה' אל משה לאמור קח את המטה והקהל את העדה ואתה ואהרן אחיך ודיברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימין והוצאתם להם מים מן הסלע... וירם משה את ידו ויך את הסלע במטוה פעמיים ויצאו מים רבים ותשת העדה ובעירם", אבל משה ואהרן נענשו על אשר היכו בסלע פעמיים במקום לדבר אליו, כפי שנצטוו "ויאמר ה' אל משה ואל אהרן יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם" (במדבר כ). בעקבות אירוע זה מקבל המקום – קדש ברנע – שם נוסף "מי מריבה".

לבסוף תמו ארבעים השנה ובני ישראל יצאו למסעם לעבר ארץ ישראל. המסע לקח אותם לעבר ארץ אדום. "ויסעו מקדש ויבואו כל העדה הור ההר" (במדבר כ 22). כאן ליד הר ענק זה, "הר על הר", כפי שאומר התלמוד, "על גבול ארץ אדום" מעלה משה במצוות ה' את אהרן אחיו אל ראש ההר. "ויעלו על הור ההר לעיני כל העדה. ויפשט משה את אהרן את בגדיו וילבש אותם אל אלעזר בנו וימות אחריו שם בראש ההר וירד משה ואלעזר מן ההר" (במדבר כ 27-28) המקרא לא ציין מה היו מחשבותיו של משה כאשר נפרד מאחיו, האיש שהלך איתו מתחילת דרכו, האיש שיחד עימו הלך לעימות הראשון עם פרעה, עמד עמו בעין ספור מריבות עם העם, והיה עוזרו ורעו במשך למעלה מחצי יובל שנים.

עם מותו של אהרן התקרב גם קיצו של משה. הוא הולך את העם לכיבושים נועזים בעבר הירדן ולבסוף הביאם אל ערבות מואב, ערב הכניסה לארץ המובטחת. עם סיום משימתו לפני מותו חזר וחיזק את כל מערכת החוקים שבנה, וביניהם ציין גם את גבולות הארץ המובטחת, ולענייננו חשוב הגבול הדרומי "וידבר ה' אל משה לאמור: צו את בני ישראל ואמרת אליהם כי אתם באים אל הארץ כנען, זאת הארץ אשר תיפול לכם בנחלה ארץ כנען לגבולותיה. והיו לכם פאת נגב במדבר צין על ידי אדום, והיו לכם גבול נגב מקצה ים המלח קדמה. ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים ועבר

צינה, והיו תוצאותיו מנגב לקדש ברנע ויצא חצר אדר ועבר עצמונה. ונסב הגבול מעצמון נחלה מצרים והיו תוצאותיו הימה" (במדבר לד 6-1).

"ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו ראש הפסגה אשר על פני ירחו, ויראהו ה' את כל הארץ... וימת שם משה עבד ה' בארץ מואב על פי ה'. ויקבור אותו בגי בארץ מואב מול בית פעור ולא ידע איש את קבורתו עד עצם היום הזה. ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו ולא כהתה עינו ולא נס לחה... ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים" (דברים לד 10-1).

התיאור התנ"כי, העוסק בכל המסע מהר חורב ועד הכניסה לארץ כנען, משאיר אותנו עם הרבה חידות גיאוגרפיות וביניהן: היכן בדיוק מקומם של קדש ברנע, מדבר צין, מדבר פארן, הור ההר והר נבו.

בנסותינו לשחזר אירועים ואתרים על פי התיאור המקראי עלינו לזכור שתיאור זה, כפי שאנו מכירים אותו, נכתב דורות רבים לאחר האירועים המתוארים בו, ולמתאר לא היה כל עניין להתעסק במקומות ובאתרים גיאוגרפיים או בהיסטוריה צרופה, אלא בנושא המרכזי של היחסים בין העם ואלוהיו. התיאורים הגיאוגרפיים היו פרטים קטנים חסרי כל חשיבות בתוך הסיפור בכללותו. למרות כל זאת אפשר למצוא בתוך התיאור מספר עדויות, שיכולות לעזור לנו באיתור מיקומה של קדש. האזכרה הקדומה ביותר של קדש בתיאור המקראי היא בסיפור המעניין על מלחמת ארבעת מלכי הצפון בחמשת מלכי הדרום. זהו המעשה תיאור של קרב היסטורי קדום ביותר, ארבע מאות שנה לפני יציאת מצרים. כדרלעומר מלך עילם, ארץ הנמצאת מצפון למפרץ הפרסי וממזרח לחידקל, כובש את כל אגן הפרת והחידקל, סוריה, כנען וכל הארץ עד מבואות מצרים. 12 שנה לאחר הכיבוש מרדו בו המלכים שהיו נתונים למרותו בכנען, והוא חזר לאזור עם המלכים בני בריתו על מנת להשיב את הסדר על כנו. "ויהי בימי אמרפל מלך שנער, אריון מלך אלסר, כדרלעומר מלך עילם ותדעל מלך גויים. עשו מלחמה את ברע מלך סדום ואת ברשע מלך עמורה, שנאב מלך אדמת ושמאבר מלך צבויים ומלך בלע היא צוער. כל אלה חברו אל עמק השידים הוא ים המלח. שתיים עשרה שנה עבדו את כדרלעומר ושלוש-עשרה שנה מרדו. ובארבע עשרה שנה בא כדרלעומר והמלכים אשר אתו ויכו את רפאים בעשתרות קרנים ואת הזוזים בהם ואת האימים בשוה קריתים. ואת החורי בהררם שעיר עד איל פארן אשר על המדבר. וישובו ויבואו אל עין משפט היא קדש ויכו כל שדה העמלקי וגם את האמורי היושב בחצצון תמר. ויצא מלך סדום ומלך עמורה ומלך אדמה ומלך צבויים ומלך בלע היא צוער ויערכו אתם מלחמה בעמק השידים. את כדרלעומר מלך עילם ותדעל מלך גויים ואמרפל מלך שנער ואריון מלך אלסר – ארבעה מלכים את החמישה" (בראשית יד 9-1). חוקרים רבים כבר שמו לב לעובדה שכדרלעומר אסף את צבאותיו לקדש לפני צאתו לעבר "עמק השידים הוא ים המלח". חיפוש אחר מקום שבו אפשר להחנות את צבאותיו הענקיים של

כדרלעומר, מקום שאליו מגיעות דרכי האורך והרוחב הבינלאומיות. לוקח אותנו לעבר צפון סיני. רק כן מתאחדות הדרכים המגיעות מכיוון מצרים מצד אחד ומים סוף מצד שני עם הדרכים המגיעות ממישור החוף, משדרת ההרים של מרכז הארץ ואל הערבה ועמקו של ים המלח – אין ספק שלפי תיאור זה יש לחפש את קדש של כדרלעומר בצפון סיני.

שני רמזים גיאוגרפיים מופיעים מאוחר יותר במסכת הסיפורים על אברהם אבינו. על אם הדרך "על עין המים במדבר על העין בדרך שור" נחה הגר בבורחה מפני שרה. כאן מוצא אותה המלאך המבשר לה על הולדת ישמעאל: "על כן קרא לבאר באר לחי ראי הנה בין קדש לבין ברד" (בראשית טז 14). גם אברהם עצמו, לאחר שעזב את חברון, התגורר בגרר שהיתה גם היא "בין קדש ובין שור" (בראשית כ 1).

תיאור מסע של בני ישראל גם הוא נותן לנו מספר רמזים על מיקומה של קדש ברנע. אנו יודעים שקדש היתה במרחק של 11 יום מסע מחורב דרך הר שעיר, ואנו יודעים שהיא היתה מעבר "למדבר הגדול והנורא", וכן שעל מנת להגיע לקדש היה צורך לעבור בהר האמורי.

סיפור השהייה של בני ישראל בקדש גם הוא מספק לנו עדויות ונתונים, אך אלו אינם ברורים די הצורך. נאמר לנו שקדש היא ב"מדבר פארן" (במדבר יג 26) וגם ב"מדבר צין" (במדבר כ 1, כז 14, לג 36). מיקומם המדויק של שני מדבריות אלו והיחס ביניהם לא נקבעו באופן מספק עד עצם היום הזה.

הבילבול עולה כאשר מנסים לבדוק את התיאורים השונים של מסע בני ישראל ממצרים ולהעמידם זה לצד זה. האם מסלולי יציאת מצרים השונים והרבים המוזכרים במקרא מתארים מסלול אחד ויחיד או אולי מסלולים של כמה שבטים שונים, או תקופות שונות?

המקרא מזכיר לפחות 9 דרכים, שבהן הלכו בני ישראל, ומספר רב של תחנות שבהן חנו. שני מקורות מקראיים מתארים לנו את תחנות המסע. המקור הראשון הוא ספר שמות פרקים יב-יט וספר במדבר פרקים יב-יג. מקור זה מציין 29 תחנות במסעותיהם של בני ישראל במדבר. המקור השני הוא פרק ב בספר במדבר, והוא מונה 46 תחנות במסע בני ישראל. שני המקורות חופפים במידת מה בתיאור המסע ממצרים ועד הר חורב, אבל מהר חורב ועד הכניסה לארץ כנען המקורות סותרים וקשים למעקב. זו הבעיה הפחות קשה בנסינונו לאתר את קדש, מדבר צין, פארן והור ההר. הבעיה הקשה יותר היא בעיית איתור התחנות המוזכרות במקרא בכלל – ומספר הזיהויים הוא כמעט כמספר החוקרים שעסקו בסוגיה זו.

אמצעי אחרון לאיתור קדש על פי המקורות המקראיים הוא שיחזור המסע לאחר שבני ישראל עזבו את קדש ואיתור האתרים והמקומות המוזכרים לאחר היציאה לדרך, בעיקר אותו הר על הר – הור ההר – מקום קבורתו של אהרון בגבול ארץ אדום וניסיון לשחזר את הגבול הדרומי של ארץ כנען, כפי שהוא מתואר בפירוט רב על ידי משה.

כבר במקורות ההיסטוריים אנו מגלים שקדש נעלמה מעל המפה. יוסיפוס, המשחזר את סיפור יציאת מצרים בקדמוניות היהודים, אפילו אינו מזכיר את קדש. הוא ממקם את הור ההר ליד פטרה בהרי אדום ותיאור זה שולח אותנו לחפש את קדש ליד פטרה ובמזרח הנגב.

כבר במאה הרביעית, שלוש מאות שנה לאחר יוסיפוס, מציין אוסביוס מקיסריה ברשימת המקומות שלו ב"אונומסטיקון", כי קדש ברנע היא ליד פטרה, וכאן גם אפשר לראות את קבר מרים. אוסביוס אחר, מאוחר יותר, ג'רום, שחי בבית לחם ותירגם את הרשימה ללטינית, כבר מוסיף תיאורים נוספים משלו לזיהויה של קדש ליד פטרה.

ייתכן שיוסיפוס קובע את קדש ליד פטרה בגלל התירגום הארמי של התנך, שמתרגם דרך קבע את קדש כרקם ואת קדש ברנע כרקם גיעא. למרות שמשמעותן המדויקת של מלים אלו אינה ידועה, ייתכן שהיא קרובה למלה סלע או סלעים כמו משמעותה של המילה רגם או רוגום בערבית.

קדש וסלע התערבבו, כמובן, אצל רבים – הרי בקדש עמד אותו סלע מפורסם שעליו היכה משה. המסורות היהודיות, נוצריות ומוסלמיות מדברות רבות אודות סלע מפורסם זה. כמובן שחל בילבול כמעט הכרחי בין הסלע בקדש לבין הסלע בהר חורב – שגם שם הוציא משה מים מן הסלע. האגדות השונות ידעו לספר, כי הסלעים האלה היו למעשה סלע אחד בלבד, שהלך אחרי בני ישראל במדבר. לפי האגדות הסלע היה עגול, ככוורת דבורים, וממנו יצאו 12 חורים שמהם יצאו המים – חור לכל שבט. הסלע נקרא "מעין מרים", ושמו שוב חיזק את הקשר עם קדש, שהרי בקדש נקברה מרים. על פי מסורות מאוחרות יותר הסלע ליווה את בני ישראל לארץ ישראל והגיע לבסוף למנוחת עולם בים הכנרת – שם מראים אותו בעלי המסורת עד עצם היום הזה.

למרות השיכנוע הרב שבמערכת אסוציאציות אלו, יש בהן מספר אי התאמות מהותיות עם הידוע לנו על קדש בתיאור המקראי. ראשית, המקרא מציין באופן מפורש שקדש ומקום קבורתו של אהרון היו מחוץ לאדום. בגלל חוסר התאמות אלו ניסו חוקרים רבים להוכיח שהיו שני מקומות שנשאו את השם קדש – אולי אחד שנקרא קדש ואחר שנקרא קדש ברנע.

בכל מקרה, פטרה נשארה הבחירה הנבחרת של איתור קדש. אחרי הכל, טענו המלומדים שעל הר
רם ונישא ליד פטרה נמצא אתר שזוהה כמקום הקבורה של אהרון. לא רק אתר אלא גם שמו של
ההר בערבית הוא ג'בל הרון – הר אהרון – ובראשו עדיין מראים את קבר אהרון למבקרים גם כיום.

במאה התשע עשרה, לאחר כאלפיים שנות תהייה וספקולציות בשאלת מיקומה של קדש ברנע על
ידי חוקרים יהודים, נוצרים ומוסלמים, התעורר ויכוח ענק שהטריד את מנוחתם של חוקרים
ומלומדים רבים. נוסעים וחוקרים, מדענים ומלומדים יצאו למסעות מחקר אישיים באזורנו – המירוץ
להכרה עולמית התחיל, כל אחד רצה להיות הראשון שיגלה מחדש את קדש ברנע.

שתי הדמויות החשובות ביותר במירוץ היו שני חוקרים אמריקנים. האחד היה מגדולי החוקרים את
עברה המקראי של ארץ ישראל ואבי הארכיאולוגיה המקראית. שמו הלך לפניו ודעתו היתה בעלת
משקל רב, וכך הצליח לשרש טעות יסודית בזיהוי המקום, טעות שהחזיקה מעמד למעלה מ-40
שנה. השני הגיע בתום אותן ארבעים שנה, ובעזרת מחקר מעמיק, תעוזה ואומץ בלתי רגיל הצליח
לדלות מתהום הנשייה המחקרי את קדש ברנע ולהחזירה למקומה הראוי על מפות האזור בתקופת
המקרא.

במשך ארבעים השנה שעברו בין שני חוקרים אלו היה הקרב בעיצומו. כאשר כל חוקר ומלומד
משתמש בכלי הנשק היעילים ביותר שעמדו לרשותו על מנת למחוך את דעותיו של היריב בצורה
תרבותית כמובן, באמצעות כתבי העת המדעיים ועל בימות מכובדות של קתדרות המחקר, אבל
בברוטליות כזו שרק מי שעמד אי פעם בהתקפה מדעית מסוג יכול להעריך מהו קרב אמיתי.

המירוץ החל באופן רציני עם הגעתו לארץ של אדוארד רובינסון, אבי הארכיאולוגיה המקראית,
לסיורו הראשון ב-1838. אדוארד רובינסון היה אמריקאי שהתחנך בארה"ב ובגרמניה. מומחיותו
היתה ביוונית, עברית ומתמטיקה. במשך השנים צבר ידע רב בנושא הטקסטים המקראיים ואף
השתלם בגרמניה בשיטות הניתוח החדשות ביותר לטקסטים עתיקים. אשה עשירה, שנפטרה
בגיל צעיר, איפשרה לו לעסוק בלימוד לשמו. כושר ריכוז רב ובעיקר משמעות ברזל הביאו אותו
לעמדה של חוקר הספרות המקראית הבכיר ביותר בארה"ב. תחילת דרכו המדעית היתה בזמנים
סוערים במדינות אנגליה החדשה במזרח ארה"ב. רוח חדשה נשבה מבוסטון, רוח של מתירנות
וליברליזם בעיקר בכל הקשור להבנת המסורות הדתיות והטקסטים המקראיים. היתה זו רוח
שעמדה בניגוד גמור לדיעותיהם ועמדותיהם של הפוריטנים חמורי הסבר, שעד ימים אלו שלטו
בכיפה באנגליה החדשה, ולמעשה היתה זו הכרזת מלחמה על הפוריטניות. מעוזה העיקרי היה
באוניברסיטת הרווארד ליד בוסטון. השמרנים הפוריטנים לא ויתרו בנקל על עמדותיהם. הם הוציאו
בהמוניהם את בניהם מאוניברסיטת הרווארד, הפסיקו את התמיכה במוסד הסורר והקימו מרכז

לימוד חדש, מרכז אשר יכשיר ברוחם מסיונרים ואנשי כמורה לרחבי העולם – הסמינריון באנדובר. אל סמינריון זה הגיע רובינסון וכאן נבחר להיות ראש החוג ללימודי המקרא. רבים ראו בו את המרכז שממנו יכשירו תלמידים רבים, שיראו את אמיתות המקרא ואת נכונותם של הטקסטים המקראיים.

ב-1837 הציעו לו להיות ראש החוג לספרות המקרא בסמינריון התיאולוגי החדש שזה עתה נפתח בניו יורק – יוניון תיאולוגיקל סמינרי. הוא התנה את קבלת התפקיד בכך שיאפשרו לו לערוך מסע לארץ הקודש – ארץ שבה רבות לימד עליה אבל אותה לא ראה מעולם.

היו אלו זמנים טובים לעריכת מסע כזה, הסביר לו ידידו אלי סמית, מיסיונר אמריקני מביירות, שהיה בחופשת מולדת. היו אלה ימי שלטונו של מוחמד עלי, שבנוסף לפתיחותו כלפי המערב הביא סדר לדרכים הפרועות של ארץ ישראל, חיסל את שודדי הדרכים והחזיר את הביטחון לחייהם ולרכושם של נוסעים בדרכי ממלכתו.

רובינסון ואלי סמית נפגשו במצרים ומשם יצאו לסיור לכיוון ארץ ישראל. הם עברו במדבר סיני, הרי יהודה, עברי הירדן, השומרון והגליל. לאחר בשלושה חודשים סיימו את מסעם בביירות. רובינסון לא אהב במיוחד את מה שראה בארץ ישראל – הוא גם לא סטה כל כך מהדרכים המוכרות שנסעו בהן קודמיו. אבל גאוניותו וראשוניותו בלטו בשני תחומים. ראשית, בעזרת אלי סמית הוא הרכיב רשימת שמות של המקומות באזורים שבהם עבד. אחר כך תחקר ביסודיות את התושבים המקומיים לגבי שמות מקומותיהם ולבסוף לפי השמות, צליליהם והגיגים הצליח לזהות על פיהם את האתרים התנ"כיים – כך הצליח רובינסון להעלות על המפה לא פחות מאשר 160 אתרים תנ"כיים חדשים. הנושא השני, שבו הוכיח רובינסון, כי הוא ראוי לתואר אבי הארכיאולוגיה או הגיאוגרפיה המקראית, הוא בהארה למעשה שהיתה לו כאשר הגיע לירושלים. לפתע הבין, כי מה שחשוב באמת הן לא הערים המוזנחות, הכפרים העלובים והנוף השדוף שהוא רואה לנגד עיניו, אלא מראה המקום הזה בתקופת המקרא. לא מעניין למעשה מה רואים בהווה, צריך לקחת את ההווה ולשחזר בעזרתו את הגיאוגרפיה של המקרא – ובכך גדולתו.

רובינסון פרסם את מסקנות מסעו בשלושה כרכים עבי כרס "מחקרים מקראיים בארץ ישראל, הר סיני וערב המסולעת", שהופיעו בזמנית באנגליה, גרמניה וארצות הברית ב-1841, ומיד זיכוהו בתהילת עולם במדליית זהב של החברה הגיאוגרפית המלכותית.

בנושא קדש ברנע והר הנגב בכלל רובינסון לא הצטיין. ראשית, הוא עבר רק לאורך שולי הר הנגב, שנקרא בימיו הר העזאזמה. הסיבה העיקרית לכך שלא הוא ולא רבים אחרים עברו בחבל ארץ זה היתה פחדם מפני אותם שבטי העזאזמה הפראיים והנוראיים, שלא הרשו לזרים לעבור בתוך

תחומם והיו מוכנים להגן על איסור זה בכוח הזרוע והנשק. העזאזמה ופחדו שאם יעברו זרים רבים בתחומם בסופו של דבר יילקחו מהם אדמותיהם, מימיהם ומקור מחיתם – גישה נבונה ביותר עבור שבט מקומי במאות השמונה עשרה והתשע עשרה. העזאזמה אף הטילו חיתיתם על כל השבטים האחרים בסביבה, שלא יעזו להעביר זרים בתחומם וכתוצאה מכך מעטים מאוד היו הנוסעים שהצליחו לחדור להר העזאזמה, אזור חשוב ביותר לכל מי שמעוניין להתחקות אחר מסלול מסעם של בני ישראל בעוזבם את קדש ברנע. רובינסון, כרבים אחרים, עבר בסך הכל בשולי האזור.

באפריל 1838, לאחר מסע בהר סיני, הגיעו רובינסון וסמית לעקבה. כאן ביקשו להמשיך לכיוון הערבה ואדום, אולם המושל המקומי לא התיר להם להמשיך במסלול זה בתירוץ שבאזור נערכים קרבות בין שבטי בדואים ובתקווה לקבל שלמונים הוגנים עבור הסכמתו להמשך מסעם בכיוון שבו בחרו. רובינסון לא היה מוכן להיכנע למסורות המזרח והחליט לשנות כיוון ולעלות לאורך דרך עולי הרגל מעזה – דרב אל עזה – שעלתה לאורך שעליו המערביים של הר הנגב. הם עברו בקרבת קצימה, שבה לא ביקרו, ושם החליטו לסטות מן הדרך ולבקר בחורבות עוג'ה אל חפיר – שכיום אנו יודעים שהיא ניצנה הביזנטית. כאן, מראש הגבעה הלבנה התבוננו רובינסון וסמית בשרידי העיר של בתייה, מבצריה וכנסיותיה, שהיו התנוססו לגובה ניכר. מורה הדרך הבדואי של רובינסון, שליווה אותו במסעו בסיני, סיפר לו שהמקום נקרא "עבדה" ולמרות שהבדואים המקומיים התעקשו לקרוא למקום "עוג'ה" רובינסון החליט לקבל את דעתו של מורה הדרך שלו – וכאן הוא עשה את שגיאותו הרצינית הראשונה בנגב, כאשר זיהה את המקום כעבדת.

במקרה הצליח קולונל צרפתי אמיץ. קמיל קאייה, ארבע שנים קודם, לחדור את הר העזאזמה ולהגיע לעבדת האמיתית. רובינסון התעקש שקאייה הולך שולל על ידי מורי הדרך הבדואים שלו – ודעתו כבדת המשקל של רובינסון היא שהיתה על העליונה.

כך קרה שקאייה, הנוסע האירופי הראשון שחדר להר הנגב, נשאר גיבור אלמוני. מכתבו הצנוע לכתב עת מדעי צרפתי, שבו תיאר את מסעו, לא היה יכול להתחרות עם כובד משקלם של שלושת הכרכים של הפרופסור האמריקני – עבדת האמיתית תישאר אף היא באלמוניותה למשך ארבעים שנים נוספות.

מעוג'ה המשיכו רובינסון וסמית לאורך הדרך לבאר שבע. בדרך עוד גילה את חורבות חלוצה, שאותן זיהה נכונה. לאחר שנחו מעט בירושלים החליטו רובינסון וסמית לרדת שוב למדבר הפעם לכיוון פטרה והערבה. בסוף מאי 1838 ביקרו בפטרה ואחר כך יצאו לעבר הערבה ומעיין גדול בצידה המערבי – עין וויבה – הוא מעיין עין יהב כיום.

"כאשר עלה השחר", כותב רובינסון ביומנו נערנו ממיטת החול שלנו באמצע הערבה וב-4.45 היינו שוב בדרכנו לעבר מעיין עין וויבה... מורי הדרך שלנו בערבה נהגו להציב אדם אחד לפנינו כסייר ובעת כאשר התקרבו לעין וויבה הם נזהרו כפליים פן יארונו לנו אויב במקום..."

לאחר שלא נתגלתה כל סכנה בעין וויבה הגיעה השיירה הקטנה לאחר כשעתיים למעיין". מנקודה זאת אפשר לראות בבירור את הור ההר", הוא מציין בספרו ומתכוון, כמובן, לג'בל הרון ליד פטרה. ובעת, לאחר שהכין את הקרקע להכרזה הדראמטית, הוא כותב "בעין וויבה הסתבר לנו עד כמה מתאים המקום ותואם את התיאור המקראי של מעשי בני ישראל... בקדש."

רובינסון היה מאושר. כפי שהיה משוכנע כי ראה את הור ההר בג'בל הרון ליד פטרה, משם הגיעו זה עתה, כך היה משוכנע שהוא הלך בכיוון ההיפוך לאורך מסלולם של בני ישראל בדרכם מקדש ברנע לאדום. "כאן בעין וויבה כל אותם האירועים המוזכרים במקרא היו לנגד עינינו. הנה כאן המעיין, עד היום אחר ממקורות המים החשובים ביותר בערבה. מצפון מערב לנו נמצא ההר שבו ניסו בני ישראל לחזור לארץ ישראל והוכו לאחור... ממולנו עם צאת ארץ אדום... ודרומה יותר הור ההר התבלט בכל הדרו במרחק של יומיים הליכה לעם רב כבני ישראל."

"לאור כל זאת", הכריז רובינסון, "לא נותר לנו אלא לראות את עין וויבה כמתאים להיות האתר של קדש העתיקה. הרגשנו שאנו דורכים על קרקע שקודשה על ידי אירועי קודש רבים."

וכך פתר רובינסון את תעלומת מיקומה של קדש. אבל האם היתה טענתו נכונה? מיקומה של קדש בצד המזרחי של הנגב יצר לא מעט בעיות עם הבנת המקרא. לדוגמה, קו הגבול הדרומי של ארץ כנען נהפך פתאום ללא הגיוני. אולם מעמדו של רובינסון בעולם המדעי התגבר על אי התאמות קלות אלו. מאותו זמן ואילך עין וויבה הפכה רשמית לקדש ברנע וההר ליד פטרה בגבול אדום, היה להור ההר – מקום קבורתו של אהרון.

למרות שהזיהוי של רובינסון לקדש התקבל באופן נרחב בקרב קהיליית החוקרים, הבילבול לגבי קו הגבול הדרומי של ארץ כנען הולך שני אנשי כמורה אנגליים לנסות ולחדור להר העזאזמה. הם רצו לראות אם יוכלו בתוך הר הנגב למצוא שרידים גיאוגרפיים למדבר צין, ובכך לעזור בפתרון בעיית גבולה הדרומי של ארץ כנען ובעקיפין למיקומה של קדש ברנע.

באוקטובר 1842 יצאו שני הידידים, הקנון ויליאמס והכומר ג'ון רולאנדס מחברון, לכיוון המדבר. לאחר מספר ימי רכיבה הם הגיעו למצוקים התלולים של ואדי מורה – כיום נחל צין. הם הביטו משתאים בנחל הענק שנפער מולם – קו גבול ברור ובולט. אפילו רובינסון היה מתרשם לו ראה

בעינינו את מראה ההוד של מרחבי נחל צין, ללא ספק קו טופוגרפי חד וברור וקו גבול לדרומה של ארץ כנען.

כאשר תיחקרו ויליאמס ורולאנדס את מורה הדרך שלהם לגבי מקורות מים ואתרים אחרים בעלי שמות מקראיים, סיפר להם הבדואי על מעיין בשם "עין קדיס" – הרחק מערבה. הידיעה האקראית הזו חישמלה את שני הנוסעים. מעיין בשם עין קדיס – שם הדומה ביותר לקדש – במערבו של הקו של נחל צין, והרי זו מתאים ביותר להיות קדש ברנע. אבל, לצערם מגבלות הזמן לא איפשרו להם להגיע למקום והם חזרו לירושלים.

אולם המקום לא נתן מנוח לרולאנדס, שמספר חודשים אחר כך ארגן מסע נוסף לעבר "עין קדיס" בחברת ג'ו. ג'ונס, הארכיטקט של כנסיית המשיח בירושלים. הוא יצא לעזה וניסה לארגן מישוה שיובילו לעין קדיס. הוא נועץ בשני שייחים משבט התראבין משום שנודע לו ששבט זה היה רועה ונודד גם באזור הר העזאדמה. אולם כל נסיונותיו להסביר להם לאן הוא רוצה להגיע עלו בתוהו. לבסוף, לאחר שהצליח לבטא את השם "עין קדיס" בכל ההטעמות שרק חשב עליהם, הביא אחד מנסייונותיו להארה אצל הבדואים ומיד זיהו את המקום המבוקש והשייחים הסכימו לקחתו למקום.

רולאנדס שלח מכתב לידידו ויליאמס, שחזר בינתיים לאנגליה, ובו תיאר לו את קורות הסיור. המכתב הקצר פורסם כהערת תוספת בספרו של ויליאמס, שדן בנושא מיקומו האמיתי של כנסיית הקבר.

וכך כותב רולאנדס: "וכעת ידידי על קדש קדש שכה רבות דובר בה וכה רבות חיפשנו אתה יכול בוודאי לתאר לעצמך את העונג הרב שיש לי לבשר לך שסוף סוף מצאנו אתר חשוב ומעניין זה. אין מלים בפי לתאר את התרגשותינו (ואני יכול לדבר לפחות לגבי התרגשות שלי כאשר עמדנו לפני הסלע שבו היכה משה והבטנו בנחל היפהפה שעדיין נובע מבסיסו של אותו סלע). מרוב התרגשות לא יכולנו לעמוד במקום אחד. צעדנו הלך וחזר ובדקנו שוב ושוב את הסלע ואת נביעותיו של אותו נחל קטן, כאשר התבוננו במפלוגים הקטנים שהוא יוצר במרוצתו כשהוא נופל לתוך חריץ באדמה שנוצר מהגשם. במרוצתו הוא קוטף לו איזה סלע קטן או מוליך איזה פרח לאורך שיפועו הירוק. הסלע הינו גוש אחיד וגדול, מעין שלוחה על ההר המתנשא מעל למעיין מצפון. זהו הסלע החשוף היחיד בכל הסביבה. כאשר הנחל מגיע לערוץ הוא פונה מערבה ולאחר מהלך של כ-300 או 400 מטרים ונעלם בחולות. לא ראינו מראה כל כך מלבב בכל המדבר – נחל מלא חיים ויפה זה. לקחתי אתי שני בקבוקי מים שמילאתי ממימיו. האם לשלוח לך אחד? עלי לעשות זאת, כנראה, אם לא תלך לראות את קדש בעצמך.

ומכאן להוכחות שהמקום הוא אכן קדש:

1. שם המעיין "קדיס", זוהי הצורה הערבית של "קדש" העברי.
 2. המיקום מתאים לגבולה הדרומי של הארץ המובטחת.
 3. המקום אף מתאים לסדר שבו מוזכרים המקומות בקו הגבול – אדר ועצמון. שני המקומות לאורך הגבול הם אודיראת ואסימה הידועים לפעמים כקודיראת וקסימה, כיום וכנראה גם בעבר כל המעיינות הנמצאים ממערב לקדיס הם בוואדי אל עריש, שהוא נחל מצרים – כולם בקו המתואר במקרא.
 4. המעיין נמצא ממזרח לג'בל הילל, אותו חלק המוזכר על ידי ירמיהו (יהושע) כקצה הדרומי ביותר של הארץ המובטחת.
 5. הוא שוכן למרגלות הר האמורי.
 6. הוא שוכן ליד הכניסה הגדולה לארץ ישראל ליד באר לחי רואי, שהוא המקום היחיד הנוח לכניסה לארץ ישראל ממזרח להילל. למקום זה הובלו, כנראה, בני ישראל מסיני בדרכם לארץ המובטחת.
 7. דרך טובה מובילה לכאן מהר סיני – מרחק 11 יום רכיבה רגילה על גמל.
 8. דרך רחבה, כך סופר לי, מובילה מקדיס להור ההר (ג'בל נבי הרון).
 9. אופי האזור מתאים למסופר במקרא – הרים ממזרח, הרים נישאים יותר מדרום, הנקראים ג'בל קדיס, מדבר קדש, הסלע, המים, המרחבים הגדולים והפתוחים למחנה בני ישראל השוכנים מדרום מערב לו.
- אבל מספיק על קדש. עלי להזדרז ולהגיע לסואץ ללא עצירות ורישומים רבים מדי בדרך."
- ההודעה הצנועה הזאת, כמכתבו של קאייה, לא היתה יכולה להתקבל במהירות על ידי החוקרים האנגלים והאמריקנים, שלא ייחסו חשיבות מרובה למכתב שהוכנס כתוספת בסופו של ספר אחר – בעיקר כהודעה המפריכה את דעתו של רובינסון בנידון.
- אולם המחקר הגרמני היה יסודי יותר ולא עבר לסדר היום על ידיעה מדעית, יהיה גודלה ומיקומה אשר יהיה. ב-1847, במסגרת מאמר מחקר מדויק ומפורט על נושא דומה, פירסם חוקר המקרא הנודע הפרופסור טוך מליפציג מסקנות שצידדו באופן בולט בתיאוריה של רולאנדס.
- כמעט מיד פירסם חוקר גרמני נודע אחר, פרופסור וינר, גם הוא מליפציג, את עין קדיס כמיקומה של קדש ברנע בהוצאה החדשה של האנציקלופדיה המקראית.
- אישורים אלו לתיאוריה של רולאנדס הגיעו לאוזני דוברי האנגלית יחד עם מאמרים נוספים, שהחלו לתרגם המצדדים בזיהוי קדש ברנע בעין קדיס. ולבסוף, המלומד והנוסע ד"ר ג'והן וילסון בספרו "ארצות המקרא" טען אף הוא שקדש ברנע חייבת להיות באתר שמצא רולאנדס.

עתה, לנוכח סיכונים חמורים אלו לתיאוריה שלו ואולי במעט גם לאמינותו היה רובינסון מחוייב להגן על עמדתו, אולם טיעוניו רק בילבלו את היוצרות עוד יותר. ראשית, הוא התקיף את רולאנדס אישית וקרא לו "בעל דמיונות, הוזה ומלא בספקות". אחר כך ניסה לחסל את הזיהוי על ידי הטלת ספק בעצם קיומו של המקום. הוא טען שרולאנדס בילבל את עין קדיס עם עין קודיראת, ועצם קיומו של מקום בשם עין קדיס מוטל בספק ונעוץ בחוסר הבנה של רולאנדס במה שנאמר לו בערבית. "טעות של טירון בערבית", אומר עליו רובינסון.

לאחר שחיסל את קיומו של עין קדיס ניגש רובינסון לחיסול התיאוריה. עין קודיראת, לטענתו, נקרא על שם השבט הבדואי שהשתמש במעיין זה. לאחר כל זאת מביא רובינסון תיאורים גיאוגרפיים של עין קודיראת (שהוא אף פעם לא ביקר בו אישית) הסותרים לחלוטין את התיאור התנ"כי של קדש ברנע.

אבל שוב היו אלו החוקרים הגרמנים שלא השתכנעו. רצח אופי לא עניין אותם במיוחד – עניין אותם עובדות. והעובדות שרובינסון הביא לא היו משכנעות. לאט לאט החלה התיאוריה של רולאנדס לאגור מצדדים, תחילה בגרמניה אחר כך באנגליה ולבסוף גם בארצות הברית.

הקרב על קדש ברנע נכנס עתה להילוך גבוה. החוקרים התחלקו למחנות ניצים כשחלקם תמכו ברובינסון וחלקם ברולאנדס. מפות חדשות, עובדות וניתוחים נוספים הוצגו על ידי כל אחד מהצדדים להוכחה שדעתם לגבי קדש ברנע היא הנכונה. ומעל לכל אלו – נוסעים, חוקרים ומלומדים יצאו בהולים לחפש את עין קדיס – המעיין שעד לאותו יום רק רולאנדס ראה אותו.

אבל המעיין לא נמצא, כאילו בלעה אותו האדמה. איש מן החוקרים לא הצליח להגיע למקום ולמצוא מחדש אית עין קדיס המסתורית. אפילו ברטלט ופלמר, גדולי החוקרים את סיני ואזורי המדבר, לא הצליחו למצוא את המקום. וכך כתב ד"ר ויליאם טומסון, מיסיונר אמריקאי שהתגורר במזרח התיכון במשך 25 שנה: "חקרתי ביסודיות על אודות קדש, אבל גם הערבים שלנו, מורי הדרך שליוונו, וגם בדואים שפגשנו בסביבה לא ידעו שמץ של דבר על אודות מקום כזה, בכל הגייה והיגוי אפשרי או שבמתכוון לא גילו לנו את הידוע להם על המעיין". סברתו השנייה של טומסון היתה הנכונה. שבט העזאזמה הכריז על אזור קדש כאזור סגור. הם הטילו איסור מוחלט על ביקורי זרים – קרי אירופאיים – במקום. שבטי העזאזמה הבינו בחוש שהבהלה לקדש בעולם המערבי מהווה סכנה גדולה לשליטתם על מקור המים חשוב זה. למעשה קדש לא היתה מעיין אחד, אלא ארבעה מעיינות גדולים סמוכים זה לזה. כמקור מים גדול באזור מדברי וצחיח היה זה נכס חשוב לאין ערוך. העזאזמה החליטו להגן בתוקף על המעיין על ידי הסתרתו מעיני זרים, והשבטים

האחרים, שפחד העזאזמה נפל עליהם כבר מימים ימימה, פשוט העמידו פנים כאילו לא שמעו מעולם על קיומו של מקום כזה.

וכך נוסע אחר נוסע נכשלו בניסיונותיהם למצוא את המקום, עד שלבסוף אפילו ברטלט, פלמר וחוקר סיני הידוע סטנלי הוכרחו להודות שאולי צדק רובינסון כאשר טען שעין קדיס היא פרי דמיונו הפורה של רולאנדס והמקום לא היה ולא נברא.

בלהט הויכוח הוצעו גם אתרים אחרים היכולים לשמש כקדש, ובתחילת שנות השמונים של המאה התשע עשרה כבר היו 18 אתרים שונים, שזוהו בוודאות כקדש ברנע. לבסוף, ב-1881 הצליח נוסע אמריקני לגלות את המעיינות שהוסתרו מעיני כל במשך 40 שנה.

בראשית האביב של שנת 1881 יצא ח. קלי טרומבול, חבר בחברה האמריקנית לארכיאולוגיה תנ"כית וחבר בחברה הגיאוגרפית האמריקנית, לסיור בצפון סיני במטרה לעקוב אחר מסע בני ישראל במדבר. עימו היו שני ידידים: הכומר אלן דאלס וג'ורג' אטלס, סטודנט לרפואה באוניברסיטת פנסילבניה.

בשבת, ה-26 במרץ 1881, הגיעו לנקודת ההתחלה של כל הסיורים ממצרים לצפון סיני – מצד נחל – מצודה מדברית של הצבא המצרי שתפקידה היה לשמור על עולי הרגל שעברו לאורך הדרב אל חג' – דרך החוגגים – במהלכה מסואץ לעקבה ולמכה, ולשמור על האינטרסים המצריים באזור באופן כללי. כאן היו צריכים לפגוש מורה דרך בדואי מקומי, שיובילם דרך צפון סיני והנגב לחברון. למזלם, שני השייחים ששימשו במשך שנים כמורי הדרך של כל עוברי האורח במדבר לא היו בנמצא. האחד לא היה בקו הבריאות והשני היה במסע שוד וביזה בהרי אדום. טרומבול ומרעיו קיבלו כתחליף שני שייחים צעירים ומורה דרך מדברי מנוסה.

ביום שני בבוקר הושלמו כל ההכנות ואפשר היה לצאת לדרך לכיוון חברון. השיירה הקטנה מנתה 15 גמלים, שלושה אמריקאים, שני שייחים, מורה דרך בדואי, מתורגמן ועוד כמה מלווים, טבחים ומשרתים. בלילה השני למסעם חנו בואדי שטרומבול כינה אותו ואדי ג'רור. טרומבול ציין לעצמו, שהמקום צריך להיות ליד העיר גרר, מקום מגוריו של אברהם בנגב. בלילה כינסו האמריקאים ישיבה לדיון בפעילות יום המחרת. בפגישה זו גילו למורה הדרך ולשייחים את מטרתם האמיתית – לגלות את מעיין עין קדיס. בתחילה, כדרכם, התחמקו השייחים וטענו שלא שמעו על מקום כזה. אולם כאן בא לעזרתו של טרומבול חוסר נסיונם המקצועי של מלוויו בליווי סיורים, או ליתר דיוק חוסר נסיונם בהסתרת קדש ברנע.

טרומבול הצליח להערים עליהם והביא אותם להודות בכך, שהם אכן יודעים על קיומו של מעיין כזה – אולם הם לא מוכנים להוביל אותו לשם, מכיוון שאין הדבר כתוב בהסכם שחתמו איתו, ומעל לכל – ההליכה לעין קדיס מסוכנת ויש חשש שהם ייתפסו על ידי שבטי העזאזמה הישיבה התפזר מבלי שהחליטו מה לעשות ביום המחרת.

בספרו "קדש ברנע, חשיבותה ומיקומה האפשרי", שהודפס בלונדון ב-1884, נזכר טרומבול במה שעבר עליו באותו לילה: "לא היה לי מנוח כל אותו הלילה. מחשבות רצו במוחי ולא נתנו לי מנוח. הפתרון לחידה הגיאוגרפית היו כמעט בידי. אסור היה לי לתת להזדמנות זו לחמוק מידי... האם היתה לי בכלל הזכות לוותר על האפשרות ללכת לקדש ברנע למרות הסכנות הרבות האורבות בדרך?

ומה בכלל היו הסכנות האמיתיות. שלוש השנים שבהן שירתתי באופן פעיל בצבא במלחמת האזרחים בארצות הברית לימדו אותי שהסכנות האמיתיות שבסיוור מאחורי קווי האויב היו הרבה פעמים הרבה פחות מהסכנות שאנו מדמיינים לעצמנו. הייתי משוכנע שמורי הדרך שלנו ושני השייחים שליוונו ראו בדמיונם הרבה יותר סכנות במעשה ההליכה לקדש כרגע מאשר היו במציאות.

בכל מקרה, ההתבוננות שלי בהתנהגותם של הבדואים במדבר עד כה לא הרשימה אותי שהסכנה רבה כל כך. שמתי לב שכלי הנשק, שבדרך כלל נשא עימו הבדואי הממוצע, היה רובה ישר, ארוך קנה, עם מנגנון ירי מיושן ביותר הרבה פעמים בכלל מחוסר כל מנגנון ירי. ועדיין לא ראיתי את הבדואי שיפגע במשהו שהוא ירה בו. ולמרות זאת, כל בדואי חשש תמיד שנשקו של אויבו הרבה יותר מסוכן מהנשק שהוא נשא עימו. למעשה, קרבות המדבר, כפי שראיתי או למדתי ממלווי, נראו לי יותר כקרבות סינים – כל צד מנסה להפחיד את היריב ולגרום לו לברוח משדה הקרב ללא יריות וללא שפיכות דמים. סכנת הנפשות בצעד שאותו אני עומד להציע, ללכת לקדש ברנע, נראתה לי קטנה ביותר. ובאשר לשוד, איזו משמעות יש לשוד וגניבה במעשה הגדול הזה שאנו עומדים לעשות?

עם שחר היה לי ברור מה עלי לעשות, ועשיתי את דרכי לעבר אוהלו של המתורגמן, נחוש בדעתי לבקר בשלושת המעיינות – קדיס, עין קודיראת וקצימה – בין אם זה אפשרי ובין אם לא.

טרומבול הצליח לשכנע את המתורגמן להצטרף אליו בניסיון לשכנע את השייחים ומורה הדרך. המתורגמן הצליח להשיג את הסכמתם לאחר משא ומתן ממושך. השיירה עם הגמלים והציוד נשלחה במעלה הדרך צפונה כאשר שלושת האמריקנים, שני השייחים, מורה הדרך, המתורגמן ועבד חבשי עשו ניסיון להגיע במהירות עם גמליהם אל המעיינות, לצפות בהם ולשוב ולפגוש את השיירה אל הדרך הראשית לפני שמישהו יבחין בהם.

לאחר מספר שעות של רכיבה הגיעו לעמקו של ואדי קדיס, נחל רחב ועשיר בצמחייה". היתה התרגשות אין סופית, הגענו לאזור החנייה המקודש של השבטים העבריים", כותב טרומבול. השמש עלתה ברקיע לעבר שעות אחר הצהריים והמדבר נדם, כפי שרק המדבר הגדול יודע לעשות השעות הצריבה הנוראיות של קרני השמש השורפות – חיות המדבר כבר מזמן תפשו אזימוט מתחת לאיזה שיח או סלע מוצל. קבוצת הרוכבים הקטנה המשיכה בדרכה. לפי חוקי המדבר, אם היו פוגעים במסע שוד של בני העזאזמה היו אלה יכולים להחרים את רכושם, גמליהם וציודם והדבר לא היה נחשב אפילו לשוד אלא לזכותם החוקית של בעלי החזקה על השטח.

"אבל אנחנו המשכנו והמשכנו, וב-1.30 בצהריים, לאחר כמעט שלוש שעות של התקדמות בודאי, פנינו לפתע בתבנית חדה ימינה בזווית כמעט בלתי נראית של הרכס שלאורכו רכבנו ומיד ניצבנו מול המעיינות של עין קדיס.

היה זה מראה מלבב! מתוך המדבר השומם ולוהט יצאנו כבמטה קסם לנוה מדבר יפהפה ומלא ירק, דבר לא צפוי וכמעט בלתי אפשרי באזור צחיח זה. מרבד דשא כיסה את האדמה. עצי תאנה עמוסים בתאנים כמעט בשלות גדלו לאורך צידו של הרכס מדרום לנוה. שיחים ופרחים הציצו מכל מקום, ומים זורמים פינו בינות לדשאים. לא ראינו דבר כזה מאז שיצאנו מואדי פיראן, ויופי כזה בכלל לא ראינו עדיין בכל המדבר."

טרומבול זיהה את המצוק, שרולאינדס זיהה כסלע שהיכה משה 40 שנה לפניו, ותיאר את הבארות הרבים שראה באזור.

"היה לנו מראה של נוף טיפוסי באנגליה החדשה", הוא מציין, "במיוחד בשלל הצמחים, הפרחים והשיחים – שלא ראינו כדוגמתם בכל חצי האי סיני... המנוחה הנהדרת שערכנו במקום לאחר המסע המפרך בשמש הלוהטת ובמדבר הצחיח החזירה אותנו לחיים. כמו לישראלים הקדומים גם לנו היו המים ברכה והרגשנו את הרגשתם לאחר ימי הצמא הארוכים שלפני הוצאת המים מהסלע...

דבר אחד היה ברור מעל לכל ספק, כל מה שאמר וטען רולאנדס לגבי הנוה היה נכון ואמיתי. התרשמותו והתלהבותו לא הפריעו לו כלל לתאר נכונה ובאופן עובדתי ביותר את המעיינות הנפלאים של עין קדיס. הזילזול שזכה לו מצד החוקרים, שהטילו ספק בדעתו, היו תוצאה של בורותם וקוטן אמונתם בלבד. ובקשר לשמו של נוה המדבר שרובינסון ואחרים כל כך הטילו ספק בו – הוא אכן קדיס, כפי שכתב לי את השם בערבית המתורגמן שלי, שם הדומה לשמה של ירושלים – אל קודס – הקדושה – המקביל למלה העברית קדש."

טרומבול ואנשיו יצאו מעין קדיס במטרה למצוא את עין קודיראת, על מנת להוביל שהיו אלה שני מקומות שונים – עין קדיס ועין קודיראת – ולא אותו מקום, כפי שטען רובינסון.

לאחר שירדו לואדי עין אל קודיראת איבד מורה הדרך את דרכו – דקה של פאניקה שררה אבל הקבוצה החליטה להמשיך בדרכה למרות החשכה שהחלה לרדת. לאחר כחצי שעה של פחד וגישוש בדרך לא מוכרת הגיעו לראש הרכס ומורה הדרך מצא עצמים מוכרים בשטח. הם שוב היו על קרקע מוצקה ובעיקר מוכרת – רוכבים לעבר עין קודיראת.

ברכיבתם לאורך הרכס הם צפו בירק של ואדי עין קודיראת, שהיה ירוק ופורה הרבה יותר מעין קדיס. טרומבול הבחין בעץ שיטה גדול במיוחד עם גזע כפול ושיער: "שעם עצים כאלה במדבר לא היתה בעייה להשיג את השיטים שנדרשו לבניית קרשי אוהל מועד."

לבסוף הגיעו למעיין שאותו חיפשו. הם מצאו בריכה קטנה שניזונה מנחל גועש ושופף, שיצא מתוך צלע ההר במפל קטן. "הצמחייה הצפופה מנעה מאיתנו לראות האם הנחל יצא ישירות מצלע ההר או ירד לאורך תעלה חפורה ונסתרת ממעינות שהיו עדיין מזרחית לנקודה שבה היינו", הוא כתב, ואולי חשב על הסלע בקדש ברנע "מראה המעיין היה כאילו הוא יצא מתוך הסלע שבצלע ההר."

טרומבול התייחס לשמו הערבי של המקום, שפירושו "המעיין של טובו של האל", וקבע שהיה זה שם מתאים בהחלט "בעיקר כאשר ראינו עד כמה המעיין היה מרשים בנביעתו הפתאומית מהסלע... כמעין באמצע המדבר עין אל קודיראת היה הרבה יותר מרשים מעין קדיס."

למרות כל זאת, טען טרומבול "ואדי עין קדיס, מוקף ההרים, היה מתאים יותר למחנה הנסתר של שבטי ישראל מאשר עין אל קודיראת שהיה פתוח יותר."

מה שריגש את טרומבול ביותר היתה העובדה שהוא היה האדם המערבי הראשון שביקר בעין אל קודיראת. ההתלהבות וההתרגשות של אנשי המשלחת הקטנה במציאת שני המעינות השכיחה מהם את הסכנות שעוד ארבו להם, ושעה ארוכה עמדו וטפחו זה לזה על השכם על ההצלחה הגדולה שהאירה להם פנים.

בשעה שבע בערב יצאו מעין קודיראת והחלו רוכבים בחשכה לעבר שיירתם, שחיכתה להם על אם הדרך המובילה צפונה. שלוש שעות אחר כך, אחרי רכיבה בחשכה המוחלטת וציפייה דרוכה אל תוך הלילה, מצאו את שיירת הגמלים עם ציודם ורכושם בדיוק במקום שבו קבעו להיפגש איתה. הרכיבה הקצרה לתוך ארץ העזאזמה מצאה את המעינות האבודים. למחרת החליט טרומבול לחזור לתוך השטח על מנת לבקר במעיין השלישי – קצימה – שטרומבול האמין שהיא עצמון המקראית,

בעיקר מכיוון שהתרגום הארמי של המקרא קורא לעצמון "קיסם" ו"קאסם". לדעתו, עין קודיראת היא אדר, נקודה נוספת בקו הגבול הדרומי של ארץ כנען, כפי שמציין אותה משה. כך הצליח לבסוף טרומבול לפתור את בעיית מיקומה של קדש ברנע. במחקר המודרני מקובל שקדש ברנע היתה בסביבה של ארבעת המעיינות ושמשום מה השתמר זכר השם העתיק דווקא בקטן ובקיצוני שביניהם בעין קדיס. לדעת המחקר כיום סביר יותר להניח שקדש ברנע היתה דווקא בעין קודיראת – הגדול מבין מעיינות האזור. עין קדיס היא כנראה אדר וקסיימה היא כנראה עצמון, כפי שאכן שיער טרומבול.

כיום אנו יודעים שיש גם מעיין רביעי באזור. בעין קודיראת מצאו ארכיאולוגים שרידים מתקופת הברונזה, חומה מסתורית שמקיפה את כל הנה ומבצר מלכותי ענק מימי מלכי יהודה – מבצר גבול על גבולה הדרומי של ממלכת יהודה.

עבודתם של חוקרי המקרא הסתיימה, אבל חששם של העזאזמה לא היה חשש שווא. עם הסיכוי הגובר לנפילתה של האימפריה התורכית החלו מעצמות המערב להתמקד יותר באזור זה של העולם. בשנות השמונים החלה השתלטות הדרגתית של הבריטים על מצרים, ובלחצם להרחיק את התורכים מתעלת סואץ החלו לדרוש קביעת קו גבול בין אזור השליטה המצרי לבין יתר האימפריה התורכית. לאחר לחצים אדירים ומסעי ריגול רבים לאזור הכריחו הבריטים את התורכים בראשית המאה העשרים להעביר את קו הגבול מרפיח לראש מפרץ אילת – וראה זה פלא כל מקורות המים שלאורך קו הגבול נפלו בצד המצרי של הקו. לא לחינם לחצו הבריטים על קו משונה ולא אחר – קו זה העביר את מקורות המים לידיהם ומנע הספקת מים לצבא התורכי במקרה שירצה להתקיף את תעלת סואץ. קדש ומעיינותיה היו, כמובן, בצד המצרי-בריטי העזאזמה והר העזאזמה בצד התורכי.

תחילה לא היתה כל משמעות לגבול זה לגבי העזאזמה. אולם עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה הפכה קדש ברנע לבסיס עיקרי של התורכים בנסיון הפלישה שלהם לתעלת סואץ, ועם נפילתם ותחילת המנדט הבריטי נהפך הגבול לקו הגבול הבינלאומי בין המנדט בארץ ישראל ובין מצרים. עם הקמת המדינה הפך הגבול הפתוח לגבול סגור – והר העזאזמה נפרד ממעיינותיו בקדש ברנע.

אגדה היתה רווחת בין שבטי העזאזמה "שאם יראו אי פעם הנוכרים הנוסעים העובדים באדמותינו את מעיינות עין קדיס, האדמה תקולל והמעיינות ייבשו" – עבור בני העזאזמה, שאדמותיהם נחצו על ידי גבול, נצטלקו בכבישים, ונתחמו לאזורי אש ושמורות טבע האגדה המפחידה הפכה למציאות.

ביבליוגרפיה:

כותר: אחד עשר יום מחורב

מחבר: רומן, ידין

תאריך: קיץ 1988 , גליון ב 2

שם כתב העת: ארץ היעל

עורך הכתב עת: רומן, ידין